

predvsem nezahodne in revne države, se državljskih vojn prijema naziv »razvoj v napačno smer« (ang. *development in reverse*). Vojne znotraj držav pogosto trajajo bistveno dlje kot vojne med državami, hkrati pa se dolžina državljskih vojn vztrajno veča. Ti konflikti so tudi veliko bolj dojemljivi za ponovitve, saj je »najverjetnejša dediščina državljske vojne nadaljnja državljska vojna« (poglavje 6).

Po drugi svetovni so največje mislece na svetu vprašali za mnenje glede prihodnosti sveta. Rezultat te »ankete« je bila knjiga *Treasury of the Free World* (1946), ki je vključevala misli Alberta Einsteina, Charlesa de Gaulla, Bertranda Russla, Orsona Wellesa in Tita. Pod uvod te klasične zbirke se je podpisal Ernest Hemingway (1899–1961), ki je v tridesetih letih tudi sam poročal in pisal o španski državljski vojni. V tem uvodu je tako zapisal, da je »vsaka vojna, pa naj bo še tako nujna ali legitimna, zločin; vprašaj pehoto in vprašaj mrtve«.

Bara KOLENC

Mirt Komel

Poskus nekega dotika

Založba FDV, Ljubljana 2008,
209 strani, 18.00 EUR
(ISBN 978-961-235-332-2)

Mirt Komel si v knjigi *Poskus nekega dotika* zastavi nalogo razpreti polje dotika in pokazati na nujnost teoretske rehabilitacije koncepta dotika v sodobni filozofiji, kulturni

antropologiji in politični teoriji. Glavni namen tega dela je, kakor pravi v uvodu avtor, »pkazati ne samo, kako je dotik quo dotik še kako prisoten v naši kulturi, ampak tudi, kako je ravno kot odsoten pravzaprav centralen pri razumevanju socialnih in političnih odnosov med ljudmi« (str. 11).

Izhajajoč v prvi vrsti iz Jean-Luca Nancyja, ki ga sam avtor imenuje za »največjega teoretika dotika vseh časov«, in Derridajeve knjige, posvečene Jean-Lucu Nancyju, *Le Toucher*: Jean-Luc Nancy, se Komel na eni strani naveže na Derridajevo tezo, da je Jean-Luc Nancy naredil prelom z metafizično tradicijo s tem, da je vzpostavil teoretsko polje za mišljenje dotika kot odsotnega, na drugi strani pa pokaže, da je natanko dotik tisti koncept, ki nakaže tudi možnost konceptualne korespondence med fenomenologijo in teoretsko psihoanalizo.

Kot izhodiščno tezo svoje knjige Komel postavi trditev, da je dotik mogoče misliti le tako, da ga postavimo v določeno razmerje z nedotakljivim – dotik se po svojem bistvu vpisuje v zarezo med posrednostjo in neposrednostjo in je kot tak vselej nek preplet fizičnega in metaforičnega: »Metaforična, posredovana, posredna plat dotika se vpisuje v fizično plat dotika – fizična, neposredna in neposredovana plat dotika pa se vpisuje v metaforično;« (str. 10). Skozi to perspektivo avtor v nadaljevanju pokaže, da moramo dotik, kolikor ga hočemo misliti v shizi med prisotnostjo in odsotnostjo ter med posrednostjo in neposrednostjo, definirati kot lakanovski objekt a.

V prvih dveh poglavjih, *Ekstimnost dotika* in *Nedotakljivi dotik*, ki predstavljata konceptualno jedro knjige, avtor skozi dialog z Derridajem, Nancyjem, Merleau-Pontyjem in Lacanom utemelji svojo izhodiščno tezo, da je prisotnost dotika možno misliti šele skozi njegovo odsotnost oziroma da se dotik vselej odvija na nedotakljivem robu subjekta in objekta, posrednega in neposrednega, fizičnega in metaforičnega. V poglavju *Ekstimnost dotika* Komel uvodoma sledi Derridajevemu branju Nancyja (zlasti del *Corpus in Noli me tangere*), zastavljenem kot kritika haptocentrične tradicije metafizike: celotna tradicija metafizike je sicer zgrajena okoli pogleda, toda »*ravno ker je pogoj opazujočega pogleda odsotnost, prepoved dotika, Derrida postavi dotik v samo središče te tradicije, ki gre vse od Platona pa vse tja do Heideggerja*« (str. 24). Prepoved telesnega dotika je namreč natanko tisti temeljni rez, s katerim metafizika enkrat za vselej oddvoji dušo od telesa, res cogitans od res extensa, spoznavajočega subjekta od objekta spoznanja, in ki ima za svojo hrbtno stran prenos koncepta dotika na raven metaforičnega. Odsotnost fizičnega dotika, distanca med subjektom in objektom je pogoj možnosti spoznanja, ki se v celoti odvija v polju dotika kot metaforičnega – v polju, na katerem se duša dotakne resnice. Druga stran metafizične zareze pa je empiristična perspektiva, ki meni, da metaforični dotik ravno ni pravi dotik, kajti kot takega ga ni mogoče zamejiti, zaradi česar je dotik kot tak treba misliti

izključno kot fizičen dotik, ki deluje v polju čutne zaznave.

Derrida izhaja iz teze, da se dekonstrukcija haptocentrizma odvija natanko na tej meji med subjektom in objektom, v tem, da dotik mislimo ne kot prisoten (bodisi kot zgolj metaforičen bodisi kot zgolj fizičen), temveč ravno kot odsoten, v točki, kjer se njegova odsotnost vzpostavlja kot pogoj možnosti njegove prisotnosti. Ali, kot predlaga Komel, dotik je treba zgraditi ad negativum, skozi dvojno negacijo, ki pravi, da »*se ni mogoče ne dotikati*« (str. 24). Komel sicer sledi Derridajevi tezi, da je Merleau-Ponty sicer decentriral idejo haptocentrizma, vendar pa je ni zares dekonstruiral, kolikor je taktilno polje še vedno definiral skozi polje vidnega, zaradi česar je pravo prelomnico s haptocentrizmom treba videti pri Nancyju, ki je dejansko uspel misliti dotik kot tak natanko skozi njegovo odsotnost, skozi vztrajanje na meji – za Nancyja dotakniti se vselej pomeni dotakniti se meje, *toucher la limite* –, vendar jo v nadaljevanju nadgradi z lastno tezo, ki se ji sam Derrida previdno izogiba, da je možno neko branje Nancyja z Lacanom.

Skozi prvi dve poglavji avtor tako na eni strani prek Lacanove razdelave Merleau-Pontyjeve ontologije »mesenosti« utemeljuje branje dotika kot lakanovskega objekta *a*, na drugi strani pa pokaže, da je Nancyjev koncept »*toucher la limite*« možno brati vzporedno z lakanovsko idejo ekstimnosti. Komel pokaže, da koncept ekstimnosti privilegirano deluje prav v polju dotika, pri čemer se vrača k

Aristotelovi razdelavi dotika v *De Anima* in k njegovim štirim aporijam dotika, ki jih v knjigi o Nancyju analizira tudi Derrida. Aristotel dotiku dodeli specifično mesto med čutili: od vseh zaznavnih zmožnosti namreč samo tip nima svojega medija (vid ima svetlobo, sluh ima zvok, vonj ima zrak, okus pa prav tako nima medija, a je določen kot vrsta tipa) oziroma je eno s svojim medijem. Zaradi te lastnosti pa tip za Aristotela glede na ostale čute ni deprivilegiran, temveč mu pripada posebno mesto: tip kot tak ni nič drugega kot paradigma čutila, zaznavna zmožnost kot taka, zaradi česar so vsi ostali čuti pravzaprav nekakšni »podaljški tipa« – vid, sluh, vonj so vse neke oblike tipanja na daljavo. Dotik pa ravno ne deluje na daljavo, ampak potrebuje neposredni stik, zaradi česar se zdi, da med zaznavajočim subjektom in zaznavanim objektom ni nobene razdalje, kar pomeni, poudari Komel, da ob dovrstitvi dotika subjekt in objekt zaznave dejansko sovpadeta.

V povezavi z neposrednostjo dotika Aristotel opazi še eno specifiko tega čuta – za razliko od vseh ostalih čutov ni možno narediti zareze med aktivnostjo in pasivnostjo: ničesar se ni mogoče dotakniti, ne da bi se tudi ono dotikalo nas (kar ne velja za gledanje, poslušanje, vonjanje). Točno to prekrivanje, zabrisovanje meje med objektom in subjektom dotikanja, opozarja Komel, natančno opiše Merleau-Ponty na primeru samodotika v *Fenomenologiji* zaznave: če se z levico dotaknemo desnice, naše telo postane tako objekt kot subjekt

zaznave, pri čemer se ti dve poziciji nenehno premeščata v stalni asimetriji. In ravno to premeščanje med zunanjostjo in notranjostjo dotika, poudarja Komel, dela dotik za ekstimen. Aristotel, ki v razpravi *O tipu* in otipljivem v *De Anima* navsezadnje sklepa, da medij tipa sovпада s samim čutilom, je ob tem vprašanju očitno naletel na majava tla, saj, kot povzema tudi Komel, skozi razpravo po eni strani postavlja za medij tipa meso in samo čutilo umešča nekam »bolj znotraj« od mesa, po drugi strani pa meni, da je morda vendarle samo meso obenem medij in čutilo tipa. Toda, pravi Aristotel, v kolikor predpostavimo, da je samo čutilo tipa bolj notranje od mesa, moramo hkrati reči, da to notranje ni zaznavno, da je sam čut tipa ravno nedotakljiv.

Drugo vprašanje, ki se odpira v povezavi z ekstimenostjo dotika, pa je, kaj nam lahko analiza dotika pove o povezavi med zaznavo in razumevanjem, med zaznavo in zavestjo. Prav na tem robu Merleau-Ponty zasnuje svojo mundano fenomenologijo telesnosti, ki v izhodišču zaobrne Husserlovo fenomenologijo duha. Bistvo Husserlove fenomenološke redukcije je v tem, da zapustimo izhodiščno naravno naravnost in vstopamo v zavest transcendentalnega jaza, ki vzvratno konstituira intencionalne objekte kot fenomene življenjskega sveta. To, kar se Husserlu po Merleau-Pontyjevem mnenju izmakne, je predkognitivna konstitucija življenjskega sveta, območje, ki se umešča med imanenco duha in transcendo narave. To je območje,

ki vzpostavlja razmerje med menoj kot telesnim jazom in stvarmi sveta. Roka, ki se dotika druge roke, vzpostavlja neko temeljno pretočnost, nerazločenost med dotikajočim in dotaknjanim, med subjektom in objektom, vez, ki jo Merleau-Ponty imenuje meso čutnega, la chair du sensible. Prav mišljenje roba med zaznavo in zavestjo, med molčečim kogitom kot predrefleksivnim stikom zavesti s seboj in imanenco kogita, za vstop v katero je že potrebna govorica, je tista ključna točka, ki poveže Lacanovo in Merleau-Pontyjevo misel – kajti prav v tem območju, v zarezi Freudovskega polja Z-Zn moramo, pravi Lacan, iskati realno. Gre za polje ničanja subjekta – za polje, kjer se subjekt na vselej spodletel način sreča z objektom, ki je prisoten natanko na način odsotnosti. In prav v tem je ključna Kome-lova teza pričujoče knjige: kolikor hočemo misliti dotik quo dotik, ga je potrebno vzpostaviti natanko kot lakanovski objekt a.

Ob tem se zdi Derridajeva trditev, da pri Merleau-Pontyju še ne gre za resnični prelom s haptocentrizmom, ker naj bi Merleau-Ponty polje taktalnega še vedno definiral skozi polje vidnega, nekoliko prenagljena. Kolikor v knjigi Vidno in nevidno Merleau-Ponty sicer res izpostavlja vidno polje – in v tem mu v poglavju *Shiza očesa in pogleda v seminarju Štirje temeljni koncepti psihoanalize* sledi Lacan –, pa je pri tem ključno, da je prav dotik za Merleau-Pontyja paradigma vsakega čutenja, vsake zaznave, še več, je paradigma temeljne nerazločljivosti med subjektom in objektom, katere

hrbta stran je ravno temeljna shiza med njima, kakor to razmerje koncipira Lacan. In prav preko koncepta dotika kot objekta a, poudarja Komel, je možno misliti Nancyja z Lacanom: prisotnost dotika je vselej prisotnost nekega izginotja. Obstaja neka senzibilna točka dotika, pravi Nancy, »*kjer se dotik ne dotika, ne sme se dotikati, če hoče izražati svoj dotik: točka, na kateri se odpira prostor brez razsežnosti, ki ločuje to, na kar se dotik nanaša, linija, ki ločuje dotikajoče se od dotikanega in torej dotik od samega sebe.*« (Nancy, 2011: 141)

V poglavju *Prepovedan dotik* Komel prek branja Nancyjeve razprave Noli me tangere, ki tematizira nedotakljivost svetega, nadalje utemeljuje tezo, da je Nancyjev koncept dotika možno brati kot lakanovski objekt a: fraza ne dotikaj se me, pravi Komel, v isti gesti, ko napotuje na dotik, tega tudi že prepoveduje, »*v isti sapi, s katero naredi dotik odsoten, s katero ga tako rekoč 'odslovi', v isti sapi ga tudi šele zares poprisoti*« (str. 86). Koncept nedotakljivosti je, kot opozarja Nancy, v delu Totem in tabu v veliki meri razdelal že Freud. Sledeč Freudovi analizi tabuja v knjigi Totem in tabu se Komel v poglavju *Dotik in sveto* loti raziskave koncepta dotika z vidika socialne antropologije, kjer pokaže, da je prakse dotikanja v sodobni zahodni kulturi mogoče razumeti le, kolikor jih povežemo z idejo tabuja – prakse dotikanja se v sodobnem svetu namreč vzpostavljajo natanko skozi napetost med skrajnostma prepovedanega dotika na eni strani in zapovedanega dotika

na drugi strani. V zadnjem delu knjige – v poglavju *Politike dotika* – avtor dotik obravnava s sociološkega, kulturološkega in političnega vidika, kjer pozornost avtorja ni usmerjena več v nedotakljivost v smislu »zakaj se ne zmoremo dotikati«, temveč se usmeri na nedotakljivost v smislu »zakaj se ne smemo dotikati«, kjer z vidika prepovedi dotika premisli politike dotika v zahodni družbi, kjer se vprašanje dotika vzpostavi skozi sheme družbene regulacije in segregacije, in se v temelju poveže z vprašanjem nasilja.

Knjigo Mirta Komela Poskus nekega dotika odlikuje tako njena širina – odpira namreč številne aspekte dotika znotraj sodobne filozofije, kulturne antropologije in politične

teorije – kot tudi njena eksaktnost, kolikor avtor natanko skozi sledenje izhodiščni tezi, da je dotik potrebno misliti v prepletu metaforičnega in fizičnega, poveže različne aspekte dotika znotraj raznorodnih znanstvenih praks skozi enotno logiko, ki načrtuje njegovo ontološko, fenomenološko in strukturno izhodišče. Vsekakor gre za izvirni znanstveni prispevek tako k filozofiji kot h kulturni antropologiji kot k politični teoriji ter k haptičnim študijam, zaradi česar knjigo toplo priporočam v branje.

LITERATURA

Nancy, Jean-Luc (2011): *Corpus*, Noli me tangere, Rojstvo prsi. Ljubljana: Študentska založba.